

PRIKAZI KNJIGA I ČASOPISA

Fridrih Avgust fon Meč: ISTORIJA 22. NEMAČKE PEŠADISKE DIVIZIJE

U brošuri pod gornjim naslovom¹⁾ izneta je istorija 22. nemačke pešadiske divizije. Na prvoj strani ove brošure izdavači ističu da je njen glavni cilj, kao i ranije izdatih sličnih knjiga, pored ostalog, »da kao dokument sačuva vernu i pravu sliku savremenog uništavajućeg rata«.

Pošto se u XIII odeljku ove brošure »Borba sa grčkim partizanima i Bugarskom armijom« ne govori ništa o Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije, koja je u to vreme stvarno i jedino dala otpor 22. nemačkoj pešadiskoj diviziji i ovu borbom prisilila da napusti Vardarsku Makedoniju, to nas pobuđuje da brošuru na ovom mestu prikažemo. Jer, ispuštanjem ove činjenice i istine, istorija se od strane pojedinaca može danas-sutra i nehotice iskriviti. Ne ulazimo u to iz kojih je pobuda autor učinio gornji propust. Ali se teško može pretpostaviti da on, koji je izvesno vreme bio komandant jednog artiljerijskog divizionu u 22. pešadiskoj diviziji, nije znao protiv koga se njegova jedinica borila kod Strumice, Kočana, Štipa, Titovog Velesa i u Skoplju.

Pisac u prvih dvanaest poglavlja iznosi upotrebu 22. pešadiske divizije od mobilizacije, 16 avgusta 1939 godine, pa dalje na raznim evropskim bojištima Drugog svetskog rata. Za vreme rata u Poljskoj, 1939, divizija je bila u sastavu posade »Zapadnog bedema«. Fortifikacioni objekti nisu u celini bili dovršeni, te je mesno stanovništvo bezobzirno preseljavano u unutrašnjost Nemačke. U to vreme su se sve nemačke jedinice vežbale u vazdušnom desantu, jedan pešadiski puk prebačen je vazdušnim putem u Poljsku.

U toku operacija u Holandiji, 1940, divizija je upotrebljena za vazdušni desant

protiv gradova i aerodroma Haga i Rotterdam. Tom prilikom iznenađenje nije bilo zastupljeno, pošto su Holandani očekivali napad i zbog toga su iskrcani delovi pretrpeli velike gubitke i to: 42% oficira i 28% podoficira i vojnika. Interesantna je činjenica da je divizija, posle kapitulacije Holandije i Francuske, upućena u Anvers i učestvovala u vežbama za invaziju Engleske.

Početkom februara 1941 glavnina divizije prikupljena je u okolini Beča i jedan njen deo prebačen je vazdušnim putem u Rumuniju, u cilju osiguranja naftonosnih polja oko Ploestijsa. Zatim, u planu operacija protiv Jugoslavije, ti delovi su bili predviđeni kao mogući vazdušni desant radi brzog zauzimanja Skoplja.

U prvoj godini rata protiv SSSR-a, divizija je upotrebljena u Južnoj Ukrajini. Pisac iznosi borbe u toku prelaza preko reke Pruta i na »Staljinovoj liniji« — u zahvatu r. Dnjestra. Divizija je učestvovala u uništenju sovjetskih snaga kod Umana i gonjenju do r. Dnjepra. Pisac se žali na kvalitet puteva u Ukrajini, koji su bez donjeg stroja i sa kojih se leti prašina vidi i na 10 km otstojanja, a posle kiše, teški vozovi propadaju u blato do samih osovina. Za sve to vreme Sovjeti su raspolagali vazdušnom nadmoćnošću u efikasno su tukli nemačke kolone. Operacije, u toku proboja 1941 na Krimu, bile su otežane kišom, maglom i teškoćama dotura životnih i borbenih potreba. Radi toga, artiljerijska municija i zimska oprema nisu bile dovoljne, te u vezi s tim dolazi do zastoja operacija kod Kerča i Sevastopolja. Moral Nemaca je opao, bilo je begunaca, a komandant divizije, general Sponek, smenjen je zbog neuspeha i kažnjen zatvorom. Divizija je 1942 učestvovala u zauzimanju Sevastopolja, koji je bio otsudno branjen u svakom pojedinom bunkeru. Bilo je slučajeva da su se sovjetski zarobljenici, sprovedeni od lako ranjenih Nemaca, pobunili, ove razoružali, prikupili rasuto oružje i dalje

¹⁾ Friedrich — August v. Metzsch: Die Geschichte der 22. Infanterie-Division (Serija: Die Deutschen Divisionen 1939—1945), izd. Verlag Hans-Henning Podzun, Kiel, 1952.

se borili u pozadini. U napadu su Nemci upotreбили stotinu baterija na divizijskom napadnom otku, tj. jedan top na 5 m fronta, ne računajući jurišne pešadijske topove. U toku tih borbi bilo je vrlo velikih gubitaka u ljudstvu. Od početka rata protiv SSSR-a, pa do Sevastopolja — 30 juna 1942, 22 nemačka divizija imala je 4.500 mrtvih; njeni pešadiski pukovi bili su desetkovani, što se vidi iz činjenice da je u to vreme stanje njenog 47 pešadiskog puka bilo: 17 oficira, 50 podoficira i 372 vojnika. Zbog toga je 20 jula 1942 divizija prebačena u Grčku na odmor i popunu.

Po dolasku u Grčku, divizija je (bez 47 pešadiskog puka i 2 artiljeriskog diviziona) upućena kao posada na ostrvo Krit, gde je smenila 168 pešadiski puk, koji je sa 1. pešadiskim pukom i artiljeriskim divizionom 22 pešadiskog puka vazdušnim putem prebačen u Severnu Afriku. Radi prikrivanja gubitaka na Kritu, docnije je od prezdravelih vojnika formiran novi 47 pešadiski puk i 2 divizion 22 artiljeriskog puka. U toku dvogodišnjeg boravka na ostrvu bilo je raznih teškoća koje su se ispoljavale uglavnom u tropskim kišama, koje su uništavale radove na poljskom utvrđivanju; dalje, snabdevanje je bilo nesigurno zbog dejstva neprijateljske avijacije i podmornica; najzad, služba i život bili su vrlo monotoni. Na istočnom delu Krita, nalazila se kao posada italijanska pešadiska divizija »Sijena«, koja je po kapitulaciji Italije, 1943, u miru razoružana, dok je njen komandant napustio ostrvo britanskom podmornicom. Istovremeno su razoružane i italijanske posade na ostrvima Kosu, Kalimnosu, Lerosu i Samosu, gde je već bilo i Britanaca — u manjem broju. 1944 godine na Kritu su se pojavili partizani, usled čega su nastale nemačke represalije zbog kojih su generali Miler i Brauner u Grčkoj osuđeni na smrt kao ratni zločinci. Kolika je bila nesigurnost najbolje se vidi iz činjenice da je 17 aprila 1944 komandant divizije, general Krejpe, na putu u svoj stan, zarobljen od strane britanskih komandosa i podmornicom prebačen u Aleksandriju. Sredinom avgusta 1944, divizija je vazdušnim putem vraćena u Grčku i upućena na osiguranje komunikacija na pravcu: Solun — Đevđelija — Titov Veles — Skoplje — Raška.

*

Sa ovim se završava izlaganje pisca o periodu do dolaska 22. divizije u Jugo-

slaviju. U XIII odeljku brošure, koji govori o borbama od Đevđelije do Prištine, iznosi se da su iste bile uglavnom vodene protiv bugarske vojske, a ponekad i protiv mesnih partizana. Pošto to nikako ne odgovara istoriskim činjenicama, to na osnovi podataka iz knjige »Pregled NOR u Makedoniji 1941/44 godine«, izd. Vojnoistoriskog instituta JNA, 1950 g., kao i onih dobijenih od general-potpukovnika Mihaila Apostolskog, koji je u to vreme bio komandant Glavnog štaba Makedonije, to smatramo za potrebno da iznesemo sledeće:

Pisac navodi da je 22 divizija došla na prostoriju Valandovo — Dojran u drugoj polovini septembra 1944 i da je odmah izvesnim delovima bila upotrebljena u borbama oko Strumice, a docnije i na Bregalničkom i Krivorečkom pravcu, gde je zamenila delove 11 vazdušnodesantne divizije. Glavnina je operisala u dolini r. Vardara. U to vreme je u Vardarskoj Makedoniji vojna situacija bila sledeća:

Bugarska 5 armija (14, 15, 17 i 29 pešadiska divizija), koja je do tog vremena vršila okupaciju naše Makedonije, bila je u prvoj polovini septembra 1944 razoružana od strane NOVJ i Nemaca i to po sledećem:

14 pešadiskoj diviziji Nemci su oduzeli teško naoružanje u oblasti Kumanova, a pošto je odbila da se bori protiv naci-fašista, bila je potpuno razoružana od strane jedinica NOVJ, do 12 septembra — u blizini Krive Palanke.

15 pešadiskoj diviziji Nemci su 9 septembra razoružali glavninu pešadije, u oblasti Bitolja, dok je deo pešadije i artiljerije u Prilepu prišao NOVJ i ostao u Vardarskoj Makedoniji do 25 septembra, kada je otišao u Bugarsku.

17 pešadiska divizija (bez 48 pešadiskog puka), pošto je odbila da priđe NOVJ, bila je u borbi protiv 4. makedonske brigade razbijena u oblasti pl. Plačkovice i povukla se u Bugarsku. Njen 48 pešadiski puk, koji je bio u dolini r. Strumice, prividno je prišao NOVJ, ali kada je trebalo da učestvuje u napadu protiv Nemaca u Strumici, povukao se u visinu Novog Sela, na jugoslovensko-bugarskoj granici.

29 pešadiska divizija je 8 septembra napustila Vranje, napala 12 makedonsku brigadu i probila se u oblast Kumanova, gde je 9 septembra bila razbijena i razoružana od strane Nemaca. Razoružane Bugare prihvatili su Kratovski i Krivopala-

nački odred NOVJ i, pošto su odbili da sarađuju, upućeni su u Bugarsku.

Po razoružanju 5 bugarske armije u Vardarskoj Makedoniji, ostale su izvesne nemačke snage pod komandom generala Šajerlena, u cilju osiguranja izvlačenja nemačkih snaga iz Grčke.

Raspored NOVJ u Vardarskoj Makedoniji, 15 septembra 1944, bio je sledeći:

41 i 49 divizija čvrsto su držale mesta: Prilep, Kruševo, Kavadarce, Negotin i Gradsko. Time je veza između Đevđelije i Titovog Velesa, kao i između Bitolja i Titovog Velesa, bila presečena.

48 divizija držala je Brod i Kičevo, s tim što je veza između Struge i Skoplja bila presečena.

50 divizija držala je Kočane, Carevo Selo, Berovo, Pehčevo i dejtvovala u dolini r. Strumice.

42 divizija bila je prikupljena na liniji Titov Veles — Skoplje (oba mesta držali su Nemci). Železnička pruga je bila onespособljena, ali saobraćaj prugom nije bio prekinut.

U vezi opšteg nemačkog plana za izvlačenje jedinica grupe armija »E« iz Grčke, sredinom septembra 1944 došla je u Vardarskoj Makedoniju, tj. Jugoslaviju, 11 nemačka vazdušnodesantna divizija. Ona je dobila zadatak da zatvori i zaštiti Bregalnički i Krivorečki pravac, u visini bugarsko-jugoslovenske granice, od mogućeg napada sa istoka. U izvršenju dobijenog zadatka pukovi ove divizije poseli su položaje u visini Berova, Carevog Sela i Krive Palanke. Prema iznetom rasporedu divizija NOVJ vidi se jasno da su jedinice 11 nemačke vazdušnodesantne divizije pri dolasku na određenu prostoriju, morale i mogle voditi borbu jedino sa NOVJ, a ne sa bugarskim jedinicama koje nisu ni postojale na toj prostoriji.

Septembra 1944 je u Bugarskoj formirana otečestveno-frontovska vojska i posle održanog sastanka između maršala Tita i delegata bugarske vlade, 5 oktobra, postignuta je saglasnost o vojničkoj saradnji u Vardarskoj Makedoniji — protiv nemačkog osvajača i okupatora. Rešeno je da Bugari sadejstvuju sa NOVJ, i to: sa 1. armijom (1, 2 i 11 pešadiska divizija) pravcem Čustendil — Kriva Palanka — Kumanovo i 4 armijom (5, 7 pešadiska divizija i 2 konjička brigada), dolinama reka Bregalnice i Strumice. Na osnovu toga je Glavni štab Makedonije odredio svojim jedinicama sledeće zadatke:

15 korpus (42 i Kumanovska divizija): da oslobodi gradove Prilep, Bitolj, Resan, Ohrid i Strugu;

16 korpus (41, 48 i 49 divizija): glavnim snagama da oslobodi Titov Veles i Skoplje, a delom snaga da dejtvuje zajedno sa 1. bugarskom armijom; i

Bregalničko-strumički korpus (50 i 51 divizija): da dejtvuje zajedno sa 4 bugarskom armijom.

Dejstvo bugarskih jedinica bilo je po sledećem:

— na Strumičkom pravcu, 7 bugarska pešadiska divizija počela je dejtvo 29 oktobra, a u to vreme je u oblasti Strumice dejtvovala samo 51 makedonska divizija. U sedmodnevnim borbama Bugari su bili zadržani na graničnom frontu, u visini Novog Sela, od strane jednog nemačkog bataljona. Za to vreme je 51. makedonska divizija stezala obruč oko Strumice i ovu oslobodila 5 novembra. To je dovelo do otpustanja nemačkog bataljona ispred 7 bugarske divizije do Radovišta, gde je 20 makedonska brigada razbila nemačka pojačanja upućena iz Štipa. Bugarska 7 divizija ušla je u oslobodenu Strumicu 6 novembra i dan docnije uputila je 14 i 15 pešadiski puk u Udovo i Valandovo, a 5 pešadiski puk u Radovište i Štip — u sastav 5 bugarske divizije. Time je dejtvo bugarskih snaga na Strumičkom pravcu bilo završeno.

Na Bregalničkom pravcu, 5 bugarska pešadiska divizija (bez 5 pešadiskog puka), prikupljena na granici, imala je zadatak da 8 oktobra pređe u napad i da do 12 oktobra, preko Kočana, izbije u visinu Štipa. Istovremeno, njen 5 pešadiski puk imao je da nastupa preko Berova i da sadejstvuje 7 bugarskoj diviziji na Strumičkom pravcu. U to vreme je 50 divizija NOVJ dejtvovala u pozadini. Nemaca. Bugari su prešli u napad tek 17 oktobra i sa 13 makedonskom brigadom. NOVJ oslobodili su Carevo Selo. Nemce, koji su se povlačili po Kalimanskom Polju, gonila je 19 makedonska brigada, dok je 14 makedonska brigada istovremeno napadala nemačka uporišta u okolini Kočana. Noću 21/22 oktobra 14 makedonska brigada je sama oslobodila Kočane, a 5 bugarska divizija zaustavila se u visini sela Sokolarci. Zbog toga su Nemci bili u mogućnosti da se zapadno od Kočana održe do 29 oktobra. Iz tih razloga je 50 divizija NOVJ (13, 14 i 19 brigada) 8 novembra sama oslobodila Štip.

Na Krivorečkom pravcu je 2 bugarska pešadiska divizija prešla 7 oktobra u napad i dan docnije sa 17 makedonskom brigadom oslobodila Krivu Palanku. 1. bugarska armija, uz pomoć Kumanovske divizije NOVJ, izbila je na Stracin tek 25 oktobra. Zbog bugarske neaktivnosti Nemci su uspjeli da obrazuju front na desnoj obali r. Pečinje i da se kasnije povuku u pravcu Skoplja. Kumanovo je oslobođeno tek 11 novembra — zajedničkim dejstvom 17 i 18 makedonske brigade i izvesnih bugarskih jedinica. Titov Veles je oslobođen 9 novembra 1944, od strane 42 divizije NOVJ.

Skoplje i komunikacije do Kačaničke Klisure branila je u to vreme 22 nemačka pešadiska divizija, u cilju opšteg izvlačenja na Kosmet.

Glavni štab Makedonije, radi oslobodeanja Skoplja, odredio je 42 i 50 diviziju, kao i 16 brigadu Kumanovske divizije. Napad na Skoplje otpočeo je 11 novembra i posle žestokih uličnih borbi, 12 i 13 novembra, otpor Nemaca je slomljen i mostovi na Vardaru su bili zauzeti. Nemci su istog dana vršili bezuspešan protivnapad da bi omogućili izvlačenje svojih delova koji su još davali otpor u gradu. Bugarska patrola od Kumanova stigla je 14 novembra, ali joj nije dato odobrenje da uđe u grad.

Iz svega napred iznetog proizlazi zaključak da su se jedinice 22. nemačke pešadiske divizije, prilikom povlačenja u graničnom pojasu Novo Selo — Pehčevo — Carevo Selo — Kriva Palanka, borile protiv NOVJ i delova bugarskih jedinica, a od te linije pa do Kačaničke Klisure, samo i jedino protiv jedinica NOVJ.

*

U XIV i XV odeljku brošure govori se o borbi Nemaca sa Titovim partizanima i navodi se da su napuštanjem položaja severno od Prištine prestale borbe sa bugarskom vojskom. Ustvari, na pravcu Niš — Podujevo — Priština u to vreme su dejstvovala izvesne tenkovske jedinice 1. bugarske armije — u tesnoj vezi sa snagama NOVJ. Dalje otpustanje Nemaca izvođeno je planinskim drumom Raška — Sjenica — Prijepolje — Višegrad. U visini Prijepolja, 22 divizija je dobila zadatak da prodorom u pravcu Bijelog Polja omogući izvlačenja XXXI nemačkog brdskog armiskog korpusa iz Crne Gore. Pisac iznosi da je moral kod jedinica toga korpusa bio na niskom stepenu i da su njegovim moto-

rizovani delovi napuštali glavninu sa ciljem da što pre stignu u domovinu. Za četnike, koji su se povlačili sa tim korpusom, pisac doslovno kaže da su to bile »kralju verne bande Draže Mihailovića, koje su se na nemačkoj strani borile protiv Tita«.

Po prelasku Višegrada, januara 1945 divizija je dobila zadatak da se prikup na prostoriji Sokolac — Vlasenica, s tim da se po kraćem odmoru uputi u Zvornik gde će preduzeti odbranu oteka na r. Drini, od Drinjače pa do Save, a u tesnoj saradnji sa četnicima na pl. Majevici. Pisac naglašava da je to bio najteži zadatak koji je divizija ikada dobila od svog postanka. Prikupljanje na toj prostoriji izvršeno je pod neprestanom borbom sa partizanima — po snegu i temperaturi minus 30°. Zvornik je bio okružen od protivnika i pukovi 22. nemačke divizije morali su se probiti do njega i dalje danonoćno voditi borbu, bez veze sa pozadinom. Nestalo je najpre artiljeriske, a zatim i pešadiske municije i zbog takve situacije divizija se probila do Bjeljine, gde se popunila potrebama za život i borbu. Krajem marta 1945, u tesnoj vezi sa četnicima, ustašama, domobranima i XV kovačkim korpusom, pod borbom kod Brčkog, divizija je prešla r. Savu i ušla u sastav Sremskog fronta. Prilikom opisa borbi oko Đakova (12 i 13 aprila) pisac za jugoslovenske borce kaže: »Brzo obučeni i izvežbani, jurišali su kao fanatici protiv naših mitraljeza da bi oslobodili svoju domovinu«. Dalje se naglašava da je nemačka pešadija trpela teške gubitke od jugoslovenske artiljerije. Pomenuta nemačka divizija učestvovala je u borbama kod Pleternice Nove Kapele, Kutine i Križevaca, u čijim se opisima pominje Prva proleterska brigada koja je Nemcima još od ranije ostala u teškoj uspomeni. Divizija je kapitulirala 10 maja 1945, na prostoru Zabok — Celje, a većina njenih vojnika puštena je iz jugoslovenskog zarobljeništva u toku zime 1948/49 godine, s tim što su poslednji zarobljenici pušteni februara 1952. Pojedinci iz te divizije, zbog svojih ratnih zločina, bili su suđeni i osuđeni od strane jugoslovenskih sudova, na odgovarajuće kazne.

*

O samoj brošuri, u celini, moglo bi se reći da u njoj uglavnom prevladuje crta

starog nemačkog vojničkog duha: sve se svodi na dužnost i nastojanja da se što bolje izvrši dobijena zapovest i zadatak. U vezi toga iznose se žrtve i napori nemačkog vojnika, svakako sa izvesnom — određenom svrhom. Pritom ne treba zaboraviti da je knjiga namenjena i omladini. Međutim, nigde se nijednom rečju ne pominju materijalna razaranja i žrtve u životima u porobljenim zemljama, nastale naci-fašističkom agresijom. Ne pominje se ni opravdanost borbe porobljenih naroda, u čijim su zemljama u toku Drugog svetskog rata besnile naci-fašističke horde, a

u koje se svakako ubraja i 22 nemačka pešadijska divizija.

Za nas ova brošura ima samo toliko vrednosti što ona pretstavlja izvesno priznanje jednog od bivših protivnika da nije lako, nekažnjeno i bez žrtava prolazio našom zemljom. Što se tiče propusta u vezi neistinitih činjenica o kojima je napred bilo dosta reči, možda je pisac hteo Bugarskoj armiji da zahvali što nije dejstvovala odlučnije, jer da je to bio slučaj, 22 divizija verovatno ne bi imala prilike da vodi dalje borbe i daje žrtve u povlačenju od Skoplja do Slovenije.

S. K.

General Karpantje: PEŠADIJA I NJENA BORBA

»Pešadija i njena borba« — glasio je naslov teme predavanja koje je istaknuti francuski general i vojni teoretičar Karpantje održao na međurodovskom kursu za više pešadijske oficire u junu 1953 godine.

U ovom predavanju, koje je objavljeno kao članak u niže navedenom časopisu¹⁾, predavač, odnosno pisac je, kroz analizu razvoja francuske pešadije od 1914 do 1945 i u posleratnom periodu od 1945 do 1953 godine, obradio tehničke probleme sastava i naoružanja pešadiskih jedinica, kao i taktičke probleme upotrebe i dejstva pešadije u savremenim uslovima borbe.

U vezi sa ranije prikazanim člankom nemačkog pisca Midldorfa »Savremena pešadija«²⁾, u kome su analizirana iskustva nemačke i sovjetske pešadije u Drugom svetskom ratu, ovaj članak pretstavlja novi doprinos za proučavanje uloge pešadije u savremenoj borbi i svih problema koji su u neposrednoj vezi sa njom.

U uvodnom delu pisac *a priori* odbacuje kao deplasirane diskusije o tome da li treba imati vazдушnu ili kopnenu armiju, ili da li u okviru kopnene armije prvenstvo treba dati pešadiji ili oklopnim snagama. Pisac ovo obrazlaže činjenicom da je savremeni rat totalan rat u kome svi vidovi oružane sile i svi rodovi vojske, prema svojim mogućnostima i za-

visno od osobenosti bojišta, dejstvuju u jednoj harmoničnoj celini.

Osim toga, pisac smatra da je anahronizam danas govoriti o nekakvoj borbi same pešadije, jer se može govoriti samo o borbi pešadije u sadejstvu sa drugim rodovima vojske. Stoga, kada se govori o »pešadiji«, treba podrazumevati grupe sastavljene od svih rodova vojske koje dejstvuju u zajednici, prema svojim mogućnostima i karakteru zemljišta i neprijatelja.

Što se tiče uloge pešadije u savremenom boju, pisac navodi da se više ne može reći da je ona »kraljica bitke«. Međutim, prisustvo pešaka u neprijateljskom položaju uvek će pretstavljati krajnju osvojenu tačku.

Pri izlaganju i analiziranju evolucije pešadije, pisac ističe da je u pogledu sastava i podele jedinica, ljudskih efektivna i naoružanja, ona bila logičan rezultat progresivnog prilagođavanja formama manevarskog — pokretnog i poziciskog ratovanja. Pojava i razvoj novih rodova vojske i kolektivnog pešadiskog oružja uticali su na smanjenje streljačkih delova. Godine 1914 pešadiski puk imao je 3 bataljona, a svaki bataljon 4 streljačke čete i 1 mitraljeski vod od 2 mitraljeza. 1918 godine puk je takođe imao 3 bataljona, ali je bataljon imao 3 streljačke i 1 mitraljesku čet. Pošto su u to doba tenkovima raspolagali jedino francuski saveznici, nije bilo potrebe za protivtenkovskim oruđima. Međutim, Nemci su već imali protivtenkovsku pušku. Tako isto, s obzirom na stanje ondašnje avijacije, čije se dej-

¹⁾ L'Infanterie et son combat, par le général Carpentier, *Revue militaire d'information*, septembar 1953.

²⁾ Vidi *Vojno delo*, br. 9—10/53, str. 136.

stvo na frontu uglavnom ograničavalo na izviđačku delatnost, nije se osećala potreba za specijalnim PA naoružanjem pešadije, sem što su kod automatskih oruđa za gađanje ciljeva u vazduhu uvedene posebne nišanske sprave.

Pešadiski puk iz 1939 bio je uglavnom kopija onog iz 1918, većim delom sa stočnom vučom (svega 30 motornih vozila), bez sopstvene PA odbrane, sa dodatkom PT topova kalibra 25 ili 37 mm. On je u svom naoružanju imao 9 bacača 60 mm, 8 bacača 81 mm i 12 PT topova 25 ili 37 mm.

Međutim, sastav ili bolje rečeno naoružanje pešadiskog puka 1945 sasvim je drugačije. Individualno oružje je smanjeno, ali je zato znatno povećano ono kolektivno, tako da je puk raspolagao sa preko 1.500 automatskih oruđa, 27 bacača 60 mm, 18 bacača 81 mm, 21 PT topom 57 mm, 81 bacačem PT raketa i jednom baterijom haubica 105 mm. Stočna vuča je potpuno iščezla i puk je raspolagao sa 265 motornih vozila.

Upoređujući naoružanje i taktičke mogućnosti puka iz 1939 i onog iz 1945, pisac ističe da je vatrena moć puka znatno povećana, da je znatno povećan broj i kvalitet PT oruđa, a tako isto i oruđa PA odbrane (33 PA mitraljeza). Bolje naoružanje povećalo je i ofanzivne mogućnosti puka i njegovu samostalnost u borbi, i učinilo ga sposobnijim da se u odbranenoj borbi uspešno suprotstavi neprijatelju koji raspolaže tenkovima i koji je potpomognut avijacijom. A njegova motorizacija povećala mu je strategisku i taktičku pokretljivost. Što se tiče motorizacije pešadije, pisac naglašava da je ona izvršena kod francuskih pukova normalnog tipa, dok su pukovi brdskog tipa (marokanski) zadržali svoje mazge. No, prema iskustvima sa Italijanskog ratišta, i pukovi normalnog tipa mogu dejstvovati na planinskom zemljištu koje ne prelazi visinu od 1.500 — 1.600 m ako im se dodele čete mazgi iz opšte rezerve.

Sadašnja organizacija, po mišljenju pisca, i pored izvesnih važnijih poboljšanja u toku posleratnog perioda, ne odgovara uslovima ni zahtevima savremene borbe. Problem je u sastavu puka i u njegovoj dotaciji (organskoj ili ne) u pogledu artiljeriskog PT i PA materijala. Što se tiče sastava puka, pisac se ne slaže sa usvajanjem američke organizacije bataljona od po 3 streljačke čete i smatra da bataljon treba da ima više »borbenih« (streljačkih)

jedinica. Stoga predlaže da sastav bataljona bude od po 4 »borbene« (streljačke) i 1 prateće čete. Tako isto, pisac se ne slaže ni sa smanjivanjem broja strelaca u osnovnoj borbenoj čeliji — »borbenoj grupi« (streljačkom odeljenju) i smatra da njen sastav ne treba da bude manji od 12 ljudi. (Ovaj sastav borbene grupe usvojen je u najnovijoj formaciji francuske pešadije). Svoje protivljenje tendenciji smanjivanja broja strelaca u pešadiskim jedinicama pisac obrazlaže činjenicom da se suština borbe pešadije sastoji u manevru koji predstavlja kombinaciju vatre i pokreta. A pokret, odnosno udar, ne može se obezbediti bez dovoljnog broja strelaca.

U pogledu materijala i vatrenih sredstava, pisac ističe da iskustvo iz prošlog rata potvrđuje dve osnovne činjenice: 1) da pešadija uvek ima potrebu za što jačom vatrom da bi mogla manevrovati, a da ta vatra može da bude ostvarena iz njenih pešadiskih ili artiljerijskih oruđa i 2) da je pešadija često izvodila svoje akcije u tesnom sadejstvu sa tenkovima.

Problem pojačanja vatrene dejstva sastoji se iz povećanja dometa i moćnosti dejstva oruđa koja bi stajala na raspoloženju komandantu puka da bi mogao ojačati i produžiti dejstvo bataljonskih vatrene sredstava. Van svake je sumnje da u budućoj borbi koja očekuje pešadiju, artiljeriska grupa za neposrednu podršku pešadiskog puka neće moći odgovoriti svima zahtevima. Zbog toga je potrebno da komandant puka raspolaže oruđima moćnijim od kalibra 81 mm, bilo da ona dejstvuju samostalno ili da budu uključena u vatreni sistem artiljerije za neposrednu podršku. Za ovo bi mogli doći u obzir topovi ili haubice 105 mm i bacači 120 mm.

Pri razmatranju koja bi od navedenih artiljerijskih oruđa bila najpogodnija za pešadiju, pisac uzima u obzir i mogućnost njihovog reperisanja pomoću radara i predlaže potrebne protivmere, tj. brzu promenu vatrene položaja — posle nekoliko ispaljenih plotuna.

Drugi problem — problem što tešnjeg sadejstva pešadije i tenkova, po mišljenju nekih, mogao bi se uspešno rešiti ako bi se u organski sastav pešadiskog puka uključila četa tenkova. Pobornici ovog gledišta smatraju da bi se na ovaj način jednovremeno rešio i problem PT odbrane puka, pošto bi se ova tenkovska četa mogla upotrebiti i za borbu protiv neprijateljskih tenkova.

Pisac smatra da naponi u pogledu naoružanja pešadije u sadašnjoj situaciji treba da budu, nesumnjivo, usmereni na PT i PA sredstva. Za borbu protiv tenkova pešadija raspolaže efikasnim PT sredstvima samo za dejstvo na manjim daljinama (bacači PT mina — 80 m; bacači PT raketa — 250 m) i bestrzajnim topovima 75 mm, čiji domet ne prelazi 600 m. Sa ovim sredstvima moguće je napasti neprijateljske tenkove sa bliskih odstojanja samo na ispresecanom zemljištu, uzanim putevima i u porušenim naseljima, koja pružaju izvesnu sigurnost braniocu. Za borbu sa neprijateljskim tenkovima na većim odstojanjima, kao i na otkrivenom i ravničastom zemljištu, pešadija treba da raspolaže oruđima većeg dometa (1.000 — 1.200 m). Osim toga, ova oruđa treba da budu jako pokretljiva (na gusenicama ili džipu) kako bi mogla brzo menjati i zauzimati bočne vatrene položaje u odnosu na neprijateljske tenkove. Kao najpogodnije oruđe za pojačanje PT odbrane puka pisac predlaže bestrzajni top 105 mm na džipu ili gusenicama, i povećanje pokretljivosti bestrzajnog topa 75 mm, što se može postići njegovim stavljanjem na džip.

Što se tiče PA odbrane pešadije, problem je u pogledu kalibra PA sredstava i njihove podele u okviru puka ili u okviru bataljana. Po mišljenju stručnjaka, sadašnji PA top kalibra 20 mm ne garantuje efikasno dejstvo protiv oklopljenih *Štormovika* i bilo bi logično zameniti ga topom 30 mm koji još nije izišao iz produkcije. Međutim, ovaj top, kao i višecevna oruđa težine više tona, po mišljenju pisca, preteška su za pešadiju koja treba da bude lako pokretna i sposobna za manevrovanje. Stoga smatra da su za pešadiju najpogodniji jednocevni PA topovi 20 mm koje ona sada ima u naoružanju. Oni treba da budu grupisani u puku, a komandant će ih upotrebljavati i deliti prema uslovima zemljišta i ulozi pojedinih bataljona.

Pored iznetih razmatranja i predloga u pogledu poboljšanja vatrene snage pešadije, pisac ističe potrebu i za poboljšanjem sredstava za vezu i snabdevanje municijom. Za sredstva veze predlaže povećanje dometa (za radio-sredstva), a za snabdevanje municijom u toku borbe — dodeljivanje pešadiji niskih i brzih guseničara.

Iz napred iznetih razmatranja može se izvesti sledeći zaključak: da bi pešadiski puk mogao uspešno izvršavati svoje zadatke, potrebno mu je obezbediti vatre-

nu podršku artiljerijskih grupa, kao i podršku tenkova i zaštitu PA artiljerije. Ali, pošto bi to išlo na štetu pokretljivosti i sposobnosti puka za izvođenje brzih manevara, teža oruđa ne bi trebalo uključivati u organski sastav puka.

Svoja operativno-taktička razmatranja o zadacima i načinima borbe pešadije u budućem eventualnom oružanom sukobu pisac zasniva na uslovima pod kojima će ona dejstvovati, a na prvom mestu na osobinama i kvalitetima verovatnog neprijatelja i na njegovoj brojnoj nadmoćnosti.

Eventualan neprijateljski napad pisac upoređuje sa pravom ljudskom »poplavom«, predvođenom snažnom vatrom mnogobrojne artiljerije i minobacača i potpomognutom taktičkom avijacijom. Na važnim pravcima nastupanja nadirale bi oklopne, a u međuprostorima i pozadi njih pešadiske divizije. Da bi se suprotstavili ovoj »poplavi«, branioci treba da obrazuju barijeru od Severnog Mora do Švajcarske sa tolikim brojem divizija da obranbeni front svake od njih ne bude veći od 10 km. Pozadi ovog obranbenog fronta treba da se nalaze strategiske rezerve, sastavljene od oklopnih i pešadiskih divizija i podejljene u dve ili tri grupe, pomoću kojih će komandovanje, uz sadejstvo vazdušnih snaga, moći intervenisati u slučaju prolaza fronta.

Strategiska defanziva, koju treba primeniti u cilju izvođenja aktivne i uspešne odbrane, po mišljenju pisca, počivaće na čvrstom posedanju i fortifikacionom uređenju teško prohodnih oblasti, pretvarajući ih u *utvrđene zone* i držeći ih po svaku cenu, kao i na kanalisanju neprijateljskog nastupanja na ograničene pravce i prolaze. Ovako kanalisano neprijateljstvo treba staviti pod neprekidno vatreno dejstvo sa zemlje i iz vazduha i snažno ga napadati u bokove. Ova borba obilovaće raznovrsnim formama dejstva: zasedama, prepadima, iznenadnim i žestokim protivnapadima i naglim odvajanjem od neprijatelja.

Iz ovakve koncepcije strategiske defanzive proističu i koncepcije taktičke odbrane i napada. Analogno strategijskoj odbrani, i taktička borbena dejstva, kako napadna, tako i ona odbranbena, moraju se odlikovati umešnošću, gipkošću i dinamičnom, kao i izvesnom lukavošću. Prema tome i odbrana, kako manevarska, tako i pozicijska, ne sme biti statička, već dinamična, gipka i kombinovana sa raznovrsnim aktivnim dejstvima. Stalno usavrša-

vanje i proveravanje maskiranja položaja, izrada dopunskih položaja i češća promena vatrenih položaja artiljerije i minobacača, mogu navesti neprijatelja na pogrešnu procenu rasporeda i organizacije odbrane, a blagovremeno izvlačenje trupa sa položaja — pre početka neprijateljskog napada — dovede do izvršenja artpripreme »u vetar«. Izvlačenje trupa sa izvesnog položaja pre početka neprijateljskog napada dolazi u obzir kada se predviđa da će ovaj napad biti potpomognut veoma moćnom artiljeriskom vatrom koja bi smrivila taj položaj. Odluku o napuštanju položaja, po mišljenju pisca, može doneti samo komandant armije.

Pisac naročito podvlači potrebu osećanja mere, mogućnosti i objektivnosti u svima dejstvima, a posebno u pogledu odbranbenih mogućnosti pešadije, i skreće pažnju da se predratne zablude u pogledu širokih frontova ne smeju ponoviti. Pomisao da pešadiska divizija može braniti reku na frontu širokom 60 km, ili da odbranbeni front bataljona u manevarskoj odbrani može iznositi 20 km, pretstavlja prazan idealizam. Tako isto, pogrešno je misliti da je pešadija, koja je vodila manevarsku odbranu, sposobna da odmah po završenoj manevarskoj odbrani primi na sebe zadatak pozicijske odbrane na jednom položaju. Bez obzira na to da li se ima ili ne dovoljno snaga za izvođenje odbrane na normalnim frontovima, ne smeju se potčinjenima postavljati zadaci za koje se sigurno zna da nisu u mogućnosti da ih izvrše. Mogućnosti posjedanja i odbrane položaja od strane jedne pešadiske divizije ne mogu se meriti zbirom dometa automatskih oruđa otpornih tačaka čija se vatra ukrštava, već pri ovome treba uzeti u obzir i druge faktore — psihološki faktor i mogućnost komandovanja. Psihološki faktor iziskuje da se borbene grupe naslanjaju jedna na drugu, odnosno da se ne osećaju usamljene. Zbog toga pisac smatra da uz normalnu artiljerisku podršku bataljon može izvoditi odbranu na frontu od oko 1 km.

Posebnu pažnju pisac poklanja isticanju značaja ofanzivne volje i duha. Ne potcejujući moć vatre, bez koje nije mogući nijedan manevar, on ističe potrebu održavanja ofanzivnog duha i agresivnog manevra kod pešadije. Svoja ofanzivna dejstva pešadija može da izvodi u vidu *napada* ili *infiltracije*, koji se po svojoj suštini znatno razlikuju. Pravi napad, po mišljenju pisca, može se izvoditi samo u jednoj ogra-

ničnoj zoni širine oko 1.500 m — za puk i 700 m — za bataljon. Pri dejstvu na širokom frontu od gore iznetog ne može se govoriti o pravom napadu, već o manevaru na bazi infiltracije. Zbog toga je pri izvođenju napada u široj zoni potrebno odrediti užu zonu težišta napada i na njoj angažovati sva svoja vatrena sredstva, ostavljajući jedinice van težišta napada čak i bez ikakve vatrene podrške. Sva se komandantska veština i sastoji u pravilnom izboru težišta dejstva i grupisanju najvećeg dela svojih snaga i sredstava na njemu.

U daljim svojim izlaganjima pisac razmatra pitanja borbenih dejstava u šumi i noću, marševanja, manevra na automobilima, utvrđivanja i dejstva taktičkog atomskog oružja. Pošumljeno zemljište i noć pogoduju prikrivenom pregrupisanju, posjedanju položaja i izvlačenja iz borbe, a noć pretstavlja još i zaštitu od neprijateljske nadmoćnosti u avijaciji i naoružanju, kao i od brojne nadmoćnosti. Zbog toga je potrebno da se pešadija kroz mirnodopsku obuku srodi sa dejstvima noću i u šumi. Automobilski transport kojim pešadija raspolaže omogućava joj da se brzo prikupi prema izabranom objektu napada i da na taj način postigne potrebnu nadmoćnost, kao i da prema potrebi brzo odstupi. I pored toga što raspolaže automobilskim transportom za prebacivanje, pešadija mora biti izvežbana i u marševanju, pošto kretanje peške i dalje ostaje normalan način njenog prebacivanja u borbenoj zoni. Ističući značaj sistematskog utvrđivanja i pri najmanjem zastoju u borbi, pisac podvlači potrebu da se ovom pitanju pokloni veća pažnja u mirnodopskoj obuci i da se svakom pešaku, a naročito nižim starešinama, usadi u glavu da pešak ima dva oružja: pušku i alat za utvrđivanje.

U pogledu taktičkog atomskog oružja, pisac ističe da ono nije samo defanzivno, već da je isto tako i ofanzivno oružje koje trenutno može uništiti ili neutralisati objekte, odnosno ciljeve, za koje bi inače bila potrebna koncentracija vatre velike mase artiljerije u toku više časova. Taktička atomska bomba upotrebljena u pripremi napada ne sprečava nastupanje trupa u zoni dejstva ove bombe, pošto se smatra da trupe u napadu mogu ući u ovu zonu nekoliko minuta posle eksplozije bombe. Polazeći od činjenice da koncentracije trupa predstavljaju najosetljiviji cilj za atomsko dejstvo i da ukopavanje

trupa pretstavlja dobru zaštitu od njega, pisac izvodi zaključke o postupcima u odbrani i napadu u cilju izbegavanja i smanjenja pomenutog dejstva. U odbrani će biti potrebno veće ešeloniranje po frontu i dubini, u granicama koje omogućavaju najbolju odbranu položaja, kao i bolje maskiranje, fortifikacisko uređenje i uređenje lažnih položaja. U napadu pak, grupisanje i raspored snaga i sredstava treba izvršiti u što kraćem roku pred početak napada.

U zaključku pisac ističe da će pešadija biti onakva kakve joj budu starešine. Savremene pešadijske starešine moraju biti sposobne da se brzo snalaze u svima situacijama, da brzo i samostalno donose odluke, da se često bore usamljene — jednom rečju da budu pravi gospodari bojišta.

Gerhard Ros: PROBLEMATIKA STALNIH UTVRĐENJA U SVETLOSTI DRUGOG SVETSKOG RATA¹⁾

Članak koji ovde prikazujemo iznosi interesantne podatke o vrednosti pojedinih utvrđenih linija i pojedinih objekata u toku Drugog svetskog rata, kao i neka načela kojih se, po mišljenju pisca, treba držati pri projektovanju i izgradnji stalnih utvrđenja. Smatramo da je članak interesantan i da ga vredi prikazati.

*

Pisac u početku navodi jedan citat iz dela *Utvrdjavanja u Napoleonovim ratovima i danas*, izdanje nemačkog Generalštaba, Berlin, 1905, koji glasi:

»Pažnja koja je u poslednjem stoleću poklanjana utvrđenjima, pokazuje česta kolebanja. Sasvim prirodno, stepen otpornosti koji su utvrđenja trebala da suprotstave napadnim sredstvima, morao je biti od presudnog uticaja na odluke o vođenju vojske. Razvoj tehnike, koji nikad ne miruje, nije dopuštao ni u prošlosti, a neće dopustiti ni u budućnosti da na ovom polju dođe do zastoja; on daje povremenu prevagu čas odbrani, čas napadu. Iz ovih uzroka proizašla kolebanja o značaju utvrđenja mogu se smatrati kao pojave koje se periodično ponavljaju.

¹⁾ Die Problematik ständiger Befestigungen im Licht der Erfahrungen des II Weltkrieges, von Gerhard Roos, *Wehrwissenschaftliche Rundschau*, oktobar 1953.

*

Kao što se iz prednjeg vidi, članak sadrži niz interesantnih organizacijskih i operativno-taktičkih razmatranja. Smatramo kao pravilno piščevo gledište da je pešadijskom vuku potrebno savremeno i raznovrsno napredno oružje i podrška artiljerije i tenkova, ali da ga ne treba opterećivati uvođenjem u njegov organski sastav težih artiljerijskih oruđa i tenkova. Iskustva iz Koreje su pokazala da teža tehnika vezuje pešadiju za komunikacije i ograničava je u izvođenju manevra. Iz taktičkih razmatranja naročito je interesantno i, po našem mišljenju pravilno, ukazivanje na potrebu osećanja mere u pogledu mogućnosti jedinica pri izvršavanju pojedinih zadataka, a naročito u pogledu prekomernog proširavanja odbrambenih frontova.

S. H.

Pisac navodi da je gornji sud još i danas tačan; on bi trebao da bude povod da se sakupe i analiziraju iskustva poslednjeg svetskog rata, iz kojih prividno proizilazi da se *stalna utvrđenja* ne mogu više odupreti modernim napadnim sredstvima. Ova izučavanja nisu samo značajna za istoriju ratova, nego i za svako buduće planiranje odbrane pojedine zemlje. Pisac je sebi stavio u zadatak da na osnovu raspoloživih podataka objasni kako to da jaha, pa i najjača stalna utvrđenja, nisu ispunila svoj zadatak, već su često, i u najkraćem roku, podlegala napadu. Ispitivanja bi bila nepotpuna ako se pritom ne bi uzeli u obzir i oni primeri koji potvrđuju suprotno, tj. da su čak i slaba utvrđenja, sa žilavom i borbenom posadom, duže vremena pružala uspešan otpor.

Zadaci stalnih utvrđenja. — Pisac iznosi kako treba posmatrati utvrđenja, pa navodi da svako utvrđenje treba da se posmatra kao izvesno borbeno sredstvo sa tačno određenim zadatakom. Postavljanje zadataka je stvar višeg komandovanja, pri čemu operativni i taktički zahtevi treba da se usklade sa datim tehničkim mogućnostima. Pošto se raščiste ova prethodna pitanja, planiranim utvrđenjima se određuju zadaci, koji mogu biti: a) odbrana za dobitak u vremenu, ili b) odbrana za duže ili neograničeno vreme.

Iz toga kakav se zadatak bude postavio, proizilazi način i jačina izgradnje, kao i potrebno angažovanje trupa za dotično utvrđenje.

Pisac navodi da će jačina utvrđenja zavisiti od postojećeg zadatka i od napadnih sredstava koja se mogu očekivati, pri čemu je neophodno predvideti buduci tehnički razvoj. U protivnom, utvrđenja će brzo zastareti.

Pri odbrani stalnih utvrđenja važe ista načela kao i za odbranu uopšte; ona treba da bude pokretna i ne sme da bude pasivna. Pri ovom, naročitu pažnju treba pokloniti aktivnoj i pasivnoj PT odbrani, kao i sposobnosti utvrđenja za kružnu odbranu protiv prodornih neprijateljskih snaga ili vazdušnog desanta.

Pisac podvlači da analiza onih borbi za stalna utvrđenja u toku Drugog svetskog rata, koje su bile uspešne za napadača, pokazuje da gore navedeni zahtevi nisu bili ispunjeni. Međutim, on ne navodi slučajeve u kojima stalna utvrđenja nisu ni bila branjena, no što nisu bila posednuta. Nasurot tome, pisac ističe da su slaba utvrđenja sa odličnim branicima i u poslednjem ratu ispunila postavljene zadatke. (Manerhajmova linija, Tobruk, Sevastopolj itd.).

Uzroci brzog osvajanja stalnih utvrđenja. — Pisac dalje uglavnom iznosi načine izgradnje pojedinih utvrđenih linija i uzroke njihovog brzog zauzimanja u toku Drugog svetskog rata, ne upuštajući se u detalje kako same izgradnje, tako ni načina vođenja borbi i grupiše te utvrđene linije po frontovima i državama

Utvrđenja na Zapadu 1940

a) *Holandija*. — Utvrđenja za zaštitu granice bila su izgrađena u vidu jedne tanke i slabe linije, bez veće dubine. Glavni odbranbeni položaj, t.zv. *Grebbe linie*, bio je slično izrađen i samo delimično dovršen. Neočekivano angažovanje vazdušno-desantnih trupa na mostovima kod Moerdika i Roterdama stvorilo je povoljne uslove za prodor tenkovskih snaga u tvrđavu Holandije.

b) *Belgija*. — Bezbrojna utvrđenja na položajima za zaštitu granice bila su delimično nedovoljna, a delimično neposednuta. Mnogo puta se nailazilo na još za-

tvorene bunkere. Međuprostori nisu bili dopunjeni objektima poljskog tipa i preprekama.

Zauzimanje na juriš jakih forova Eben — *Ennachi dno* je omošuceno novim borbenim sredstvima, teskim jaurlicama i kumulativnim punjenjima za rusenje oklopnih kupola i topova, koja su porazavajuće delovala na posadu. Protivmere za odbijanje ili umatavanje neprijatelja u neposrednoj blizini forova bile su zanemarene ili slabo izvedene.

c) *Mazinovljeva linija*. — Njeni jako izgrađeni otseci nisu bili ozbiljno napadnuti, izuzev bocne otporne tacke kod Monmedaja (for 500). Napad je bio upravljen, izuzimajući for 500, samo protiv slabije izgrađenih položaja. Usled načina izgradnje, francuska utvrđenja nisu pokazala svoju pravu vrednost.

Nedostatak nije bio samo u mrtvoj masi utvrđenja, već, naročito, u živoj odbranbenoj snazi. Nije samo nadmoćnost u vazduhoplovstvu i tenkovima bila razlog zbog koga je oslabila napadna i odbranbena snaga francuske vojske, već su to bili u prvom redu obuka i duh te vojske. Pisac zatim navodi još neke elemente koji su uticali na brzo osvajanje utvrđenja Mazinovljeve linije:

— prvi proboj kod Sedana izvršen je na početku 9 i 2 armije, na mestu gde se nije očekivao strategiski proboj, gde su bili najslabiji položaji i bez dubine;

— for 505 branio se umorno skoro 3 dana, dok gotovo cela posada nije izginula. Trupama koje su se borile van forova nedostajao je napadni duh da bi mogle da odbiju Nemce koji su se penjali na same površine forova;

— pod zaštitom najteže artiljerije i razornih bombi odbijen je napad — izveden od strane jedne nemačke divizije — na grupu forova jugoistočno od Vajsenburga, te su, pošto posle vatrene pripreme nije postignut nikakav uspeh, dalji pokušaji proboja na ovom mestu obustavljeni;

— proboj zapadno od Lembaha, na brdovitom zemljištu severnih Vogeza, uspeo je;

— pri napadu na gornju Rajnu posadi je već unapred, uoči napada, bilo izdato naređenje za povlačenje, tako da nije više ni pružala neki ozbiljniji otpor i, najzad,

— pri proboru i opkoljavanju, više puta i sa leđa, narimer kod Mobeža i Rorbaha, nije se nailazilo ni na kakvu aktivnu odbranu.

Grčka granična utvrđenja — Metaksasova linija. — Po prirodi povoljna i dobro izgrađena, ali delimično još nedovršena, Metaksasova linija je u celoj svojoj dužini, a naročito u dolini reke Strume, bila uporno branjena. Uprkos angažovanja jačih odreda *Štuka* aviona, teške artiljerije i tenkova, čvrsto se odupirala više dana svim nemačkim napadima. Tek po njenom opkoljavanju sa zapadne strane Dojranskog Jezera, njena sudbina bila je zapečaćena.

Ruska utvrđenja. — Granična utvrđenja na liniji Bug-Narev, većim delom još i nedovršena, bila su probijena u prvom naletu iako su se posade u pojedinim utvrđenjima borile do poslednjeg čoveka.

Staljinova linija bila je samo na pojedinim osecima ijače izgrađena i bila je u najkraćem roku probijena.

Napad na Sevastopol naišao je na tvrdoglavog protivnika, koji je umeo da ovo staro utvrđenje dopuni velikim brojem objekata poliskog tipa, ešeloniranih po dubini, i da iskoristi prednost brdovitog zemljišta. Sevastopolj je zauzet posle teške borbe i 7 meseci opsade i posle upotrebe natežih napadnih sredstava. Sevastopolj može da posluži kao primer vrednosti stalnih utvrđenja kada je protivnik rešen na borbu i ume da ih iskoristi.

Singapur. — Singapur je trebao da bude najjača pomorska tvrđava sa svoje severne strane. Ali, on je bio izgrađen samo prema južnoj strani, a to je baš i bila njegova osnovna slabost. Tvrđavska artiljerija nije mogla da deluje prema severu — odakle je došao napad. Pomorske i vazdušne baze bile su nezaštićene od napada sa zemlje.

Napad je počeo sa severa, kroz tobože nepróhodnu džunglu, i 9 februara 1942 uspešno je izvršeno iskrcavanje na ostrvo. Porušeni nasip između kopna i ostrva bio je ponovo uspostavljen, tako da su se mogle angažovati tenkovske snage. Sa zauzimanjem rezervoara za vodu, posle 5 dana, sudbina utvrđenja bila je rešena.

Pantelarija. — Ova jaka ostrvska tvrđava, sagrađena između Tunisa i Sicilije, sa bezbrojnim podzemnim utvrđenjima, bila je predata bez borbe. Prethodni vazdušni napadi nisu imali nikakvog dejstva. Još nije objašnjeno da li je predaja usledila po zapovesti ili je to komandant

učinio na svoju ruku. Objašnjenje o tobožnjem uništenju rezervoara za vodu nije bilo prihvatljivo.

Nemačka utvrđenja na zapadu i istoku

Atlantski bedem. — Obalska utvrđenja od Holandije do italijanske granice imala su dužinu od 3.000 km. Za njihovu odbranu stajalo je na raspoloženju: 30 obalskih divizija, tj. posadnih divizija; 20 pešadijskih divizija (nemotorizovanih) i 10 tenkovskih divizija.

Poznati bivši nemački general Špajdel o tome kaže:

»Atlantski bedem bio je po svome prostanstvu i jačini izgradnje samo jedno kordonsko utvrđenje — bez dubine i znatnijih rezervi. Njegova jačina se sastojala samo u propagandi koja je u vezi njega stvarana«.

Na mestima za iskrcavanje, između Orne i Vira, na frontu od 50 km, bila je razmeštena jedna i po divizija. Na 18 do 20 km dolazila je samo jedna baterija.

General Ajzenhauer, navodi dalje pisac, o tome kaže:

»Uprkos žestokoj vatrenoj pripremi naših vazdušnih snaga i ratnih brodova, neprijateljska obalska utvrđenja nisu još bila savladana u momentu kada su se naše trupe iskrcavale. Vatra naše brodske artiljerije učitala je doduše obalske baterije, ali ih nije uništila, jer su betonska utvrđenja pružala dobru zaštitu. Čak i da su se mogle jako utvrđene obalske baterije odupreti uraganskoj vatri teških granata i bombi, poljska utvrđenja pozadi obale bila bi u velikom opsegu uništena, žičane prepreke teško oštećene, a pojedina minska polja dignuta u vazduh«.

Na drugom mestu general Ajzenhauer iznosi da su se pojedina utvrđenja, pozadi linije, još danima čvrsto držala, delom sve do 17 jula.

Prema tome, borba za Atlantski bedem ne može da odredi pravu vrednost stalnih utvrđenja. Kod njegove izgradnje i planiranja prekršeno je staro poznato pravilo: *Onaj koji hoće sve da štiti, ne zaštići ništa.* Pojedina stalna utvrđenja dokazala su svoju otpornu snagu, izuzimajući one slučajeve kada su bila pogrešno sagrađena (velike toparnice, nedovoljna odbrana ulaza i slaba spoljna odbrana protiv bliskog neprijatelja).

Zapadni bedem. — Ispunio je svoj operativni zadatak na taj način što je nemačkom voćstvu 1939 godine obezbedio slobodu akcije prema Istoku. Posle toga je bio potpuno demontiran i njegovo naoružanje je preneto na Atlantski bedem. Početkom 1944 predviđalo se, ali samo na papiru, njegovo ponovno naoružanje. Naređenje o tome je isuviše dockan izdato, pošto se neprijatelj već nalazio pred njegovim zidovima.

Zapadni bedem imao je neke bitne nedostatke. Aktivna PT odbrana i utvrđenja za PA artiljeriju bili su nedovoljni. PT prepreke bile su pregažene od teških tenkova. Usled nepostojanja jedne aktivne PT odbrane mogli su napadajući tenkovi da stave pod vatru toparnice i ulaze i da na taj način onemoguće izlazak posade iz skloništa.

Najjači izgrađeni deo Zapadnog bedema, između Merciga i Rajne kod Karlsrua, bio je zauzet opkoljavanjem iz pozadine — posle proboja na prostoru Trijera i severnije od njega.

Istočna utvrđenja. — Utvrđenja za zaštitu granice u Istočnoj Pruskoj i Poljskoj bila su poljskog tipa — sa malim brojem slabih stalnih utvrđenja. Utvrđenja Lecen, sa šumskim utvrđenjima Ortelberger, kao i utvrđenja u Hajlsbergu bila su u suštini izgrađena do 1936 godine. U pogledu načina izgradnje i jačine nisu više odgovarala ni ondašnjim zahtevima (frontalne toparnice i slabe PT prepreke). Odbrana ovih utvrđenja nije uspeła.

Linija Odra — luk r. Varte, čiji je zadatak bio zaštita Berlina sa istoka, nije bila skroz utvrđena ni dovršena kako je bilo planirano. Utvrđenja na Odri i u Pomeraniji nisu odgovarala postavljenom zadatku — odbrani za dobitak u vremenu. Ona su izgrađena u jednoj liniji, sa slabijim toparnicama i skloništima, bez linije prirodnih PT prepreka. Umesto toga imala su prepreke od drveta.

U utvrđenjima na Odri, završava pisac. Rusi su posle prodora na Visli, 23 januara 1945 — kod Štajnaua, uspeali da obrazuju mostobran čije uništenje više nije bilo moguće.

Linija Odra — luk r. Varte nije bila branjena. Trupe 9 armije, koje su se povlačile, navodno nisu imale naređenja da zaposednu utvrđenja i prešle su preko njih. SS-odredi pod komandom generala Krigera došli su prekasno; u noći 30 januara ruski tenkovi uspeali su da na juriš

zauzmu zapreke na putu Mezeric — Pješke, dok su veći forovi ostali nezauzeti. Iste noći probili su se tenkovi u dubinu. Time je bio postignut proboj u ova jaka utvrđenja.

Zaključak. — U zaključku pisac rezimira uzroke koji su omogućili tako brzo savlađivanje stalnih utvrđenja u toku Drugog svetskog rata, pa navodi:

1. — Liñiski raspored omogućavao je obilaženje i okruženje (Metaksasova i Mažinovljeva linija, Singapur).

2. — Sama izgradnja imala je tehničkih nedostataka i nije bila dorasla novim napadnim sredstvima, kao naprimer:

— nikakva odbrana gornjih površina (Eben Emael);

— nedovoljna aktivna i pasivna PT odbrana (Zapadni bedem);

— nedovoljna odbrana pojedinih utvrđenja, naročito bočnih (Mažinovljeva linija, Zapadni bedem);

— frontalne toparnice (holandska granična utvrđenja i Zapadni bedem).

3. — Slaba dubina glavnog odbranbenog pojasa (Litih, Mažinovljeva linija i Atlantski bedem).

4. — Slabost objekata, nedostatak rezervi (Mažinovljeva linija i Atlantski bedem), neposlednuta utvrđenja (Odra — luk r. Varte, Pomeranija), i

5. — Borbeni moral branioca bio je slab, ili pre vremena uzdrman (Litih, Mažinovljeva linija i Pantelarija).

Pisac dalje navodi da se pri izgradnji stalnih utvrđenja, odnosno pri utvrđivanju zemlje, mora predvideti budući razvoj naoružanja da ne bi utvrđenja ubrzo zastarela. Protiv modernih napadnih sredstava, kao što su atomska bomba i atomska zrna napalm-bombe, hemiska napadna sredstva itd., stalna utvrđenja mogu da pruže bolju zaštitu braniocu i osiguraju upotrebu njegovog odbranbenog oružja nego što je to moguće kod utvrđenja poljskog tipa.

Pisac na kraju kaže da bi bio nepravilan preran zaključak da su stalna utvrđenja preživela, s obzirom na stanje ratne tehnike i metode rata koje na njoj baziraju.

*

Pisac je u članku obuhvatio interesantan materijal, ali nije pri razmatranju uzroka brzog pada pojedinih stalnih utvrđenja uzimao detaljno u obzir sve činjenice koje su uticale na to, već je većinom svoje

zaključke donosio na osnovu najuticajnijih elemenata koji su prouzrokovali pad dotične linije ili pojedinog utvrđenja. Tačno je da ratna tehnika ne miruje i da se ona razvija u oba pravca — napadnom i odbranenom; dalje, da bi bilo prerano donositi zaključke da su utvrđenja stalnog tipa preživela, jer se iz izloženog vidi da stalna utvrđenja u većini slučajeva nisu bila savladana nadmoćnošću napadnih sredstava, već greškom branioca; najzad,

da je manje grešaka zbog tehnike izgradnje, a više taktičko-operativne prirode. Možda je najviše na to uticala i vrednost samog borca — čoveka koji je posedao ta utvrđenja, i u njima i oko njih trebao da vodi teške borbe protiv najmodernijih napadnih sredstava. Postoji staro pravilo po kome svako utvrđenje вреди toliko koliko vrede branioci u njemu.

S. J.

E. Raus: »PUŽEVLJA OFANZIVA«¹⁾

U ovom članku pisac prikazuje interesantnu taktiku odbrane i napada na širokom frontu, koju je sa improvizovanim jedinicama primenjivala Komanda 6 nemačke oklopne divizije u završnoj fazi zimske bitke kod Moskve.

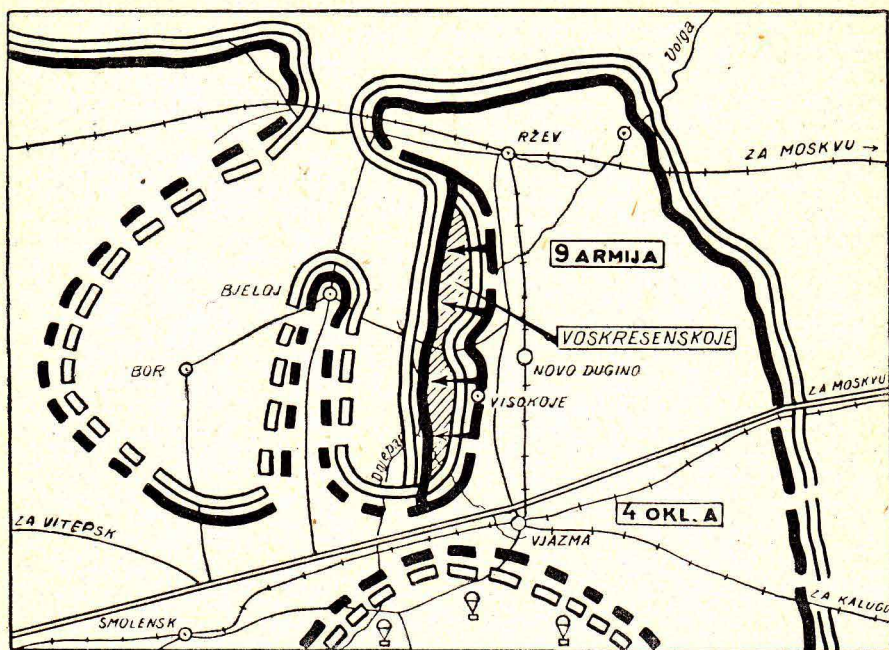
U toku bitke krajem 1941 i početkom 1942, počinje pisac, divizija je pod pritiskom ruskih snaga i hladnoće pogubila sve tenkove i na zimski položaj izišla samo sa 57 grenadira, 40 pionira i 3 oruđa. Preostali štabovi i snabdevački delovi prikupljali su se pozadi fronta, a preživeli tenkisti, artiljerici, protivtenkovci i protivavionci, svi bez svojih oruđa, morali su od napada ruske konjice, padobranaca i partizana, štitići ugrožen autoput i prugu Smolensk — Vjazma, kojima su se snabdevala 4 oklopna i 9 nemačka armija. U skoro je neprijatelj ugrozio i sa zapada komunikacije 9 armije, autoput i prugu Vjazma — Ržev.

Za zaštitu pozadine pomenute armije određena je Komanda 6 oklopne divizije sa svojim štabovima, no bez sopstvenih jedinica, jer su ove bile angažovane drugim zadacima. Divizija je od 9 armije dobila na raspoloženje komore, snabdevačke jedinice, pionire, batalione za izgradnju puteva, radionice, manje ostatke raznih jedinica i avijacijske jedinice sa aerodroma Dugino. Štabovi divizije prihvatili su odmah na određenim osecima dodeljene jedinice i ustanove i od raspoloživog ljudstva pod komandom formacijskih starešina formirali grupe, vodove ili čete — zavisno od broja vojnika — vodeći pritom računa da oni iz pojedinih jedinica i ustanova o-

stanu zajedno i u okviru novih jedinica. Od tako formiranih jedinica obrazovani su bataljonski otseci približno jednake jačine, a od dva ili više bataljonska, pukovski otseci kojima su komandovali pomenuti štabovi 6 divizije. Svi vojnici zadržali su svoje naoružanje, mahom puške, a jedinice svoje snabdevačke delove. Pri određivanju zadataka vodilo se računa o jačini i kvalitetu samih jedinica. Svaka četa imala je po 1—2 mitraljeza, a bataljoni i po neki bacač ili laki PT top uzet sa opravke. U početku se raspolagalo samo sa jednim artiljeriskim oruđem. U pogledu popune i snabdevanja, jedinice su i dalje ostale pod svojim ranijim komandama. Prezdraveli ranjenici i povratnici sa otustva upućivani su na novi »zapadni front«, a i u radionicama opravljeno naoružanje postepeno je pristizalo.

Prvoobrazovane jedinice angažovane su odmah na najugroženijim tačkama. Svaka je morala štitići svoje snabdevačke delove u kojima je ostao najnužniji broj vojnika. Krajem prve nedelje, na 60 km širokom frontu bilo je već 35.000 ljudi i otseci su raspolagali malim rezervama — od kojih je jedna imala čak i 5 tenkova ograničene pokretljivosti. Zbog velike hladnoće i snega jedinice su posedale gotovo samo naseljena mesta. Desetog dana divizija je od prezdravelih vojnika stvorila elitnu pokretnu rezervu, motorizovanu četu sa nekoliko izviđačkih kola, koja su se mogla brzo prebacivati drumom duž fronta i koja su bila naročito pogodna za napad. Raspolagala je i skijama. Radioveze obezbedio je VIII aviokorpus raspoređen u Duginu. Pre stvaranja »zapadnog fronta« Sovjeti su se na srednjem delu diviziskog oteka približili autoputu Vjazma — Ržev na 500 — 2.000 m i često prekidalı saobraćaj mi-

¹⁾ Die Schneckenoffensive, von Erhard Raus, *Wehrwissenschaftliche Rundschau*, septembar 1953.

nobacačkom vatrom i skijaškim jedinicama koje bi se noću provlačile kroz front i na mnogim mestima rušile železničku prugu. Komanda 6 divizije ubrzo je stabilizovala front, ali suviše blizu komunikacija. Bilo je neophodno da se od njih udalji da bi se otklonila ometanja saobraćaja i opasnost od presecanja komunikacija. To se moglo učiniti samo napadom, i to zimi, po velikoj hladnoći i snegu, i sa trupama koje nisu bile izvežbane za takva dejstva. Normalan napad se nije mogao preduzeti, pogotovu ne u stilu »munjevitog rata«, već se morala tražiti taktika u skladu sa raspoloživim sredstvima.

Početkom februara 1942, osmog dana po obrazovanju fronta, pozvani su komandanti oteka radi potrebnih instrukcija. Pomisao na napad dočekali su svi sa odbijanjem, ali su je prihvatili posle objašnjenja da se radi o »puževljevoj ofanzivi«. Pri takvoj ofanzivi vreme nije igralo nikakvu ulogu. »Puževlji tempo« bio je dovoljan. Izbor mesta napada vršio se takođe prema sklonostima puža koji se kreće onamo kuda ga mami dobar zalogaj, ali gde ne pretili nikakva opasnost. I način napredovanja je trebalo prilagoditi pu-

ževljevom — polako opipavati, a čim se pojavila opasnost, povući se i birati nov pravac. Da bi se izbeglo slabljenje morala, nije se mogao dozvoliti nikakav neuspeh. Nije zaboravljena ni kućica u koju se puž povlači u slučaju opasnosti. Trebalo je svako selo utvrditi zaklonima u snegu i, na slučaj neprijateljskog protivnapada, povući se u njega. Pored sve opreznosti trebalo je ipak stalno imati u vidu željeni cilj, tj. da se Rusi odbace od komunikacije 9 armije i da se ovlada pogodnom linijom koja se pružala na 20—30 km prema zapadu, na ivici prostranih močvarnih šuma. Time bi Sovjeti bili lišeni pogodnih naselja za smeštaj trupa i snabdevanje, što je u oštroj zimi bilo veoma značajno. Bilo je važno da prvi potezi budu uspešni. Prvo je *srednji otek* trebalo da ispravi jedan oštro izbočeni deo ruskog fronta, posednuto samo osiguravajućim delovima. Nemački položaji nadvišavali su izbočinu i omogućavali osmatranje i nadmoćno vatreno dejstvo sa dve strane. Najistaknutije od tri sela u izbočini bilo je u isto vreme i najveće i najjače posednuto. Ostala dva bila su povučena i sa slabijim posadama. Jedne noći, i to sa po jednim vo-

dom dobrovoljaca, izvršen je na manja naselja uspešan prepad iz pozadine. Pokušaj Sovjeta da se iz onog većeg sela izvuku bio je danju sprečen vatrom, a noću pojačanom posadom, pa se i tim selom ovladalo. Za vreme izvođenja ove akcije na polaznim položajima se nalazila jaka posada sa težim naoružanjem radi prihvatiti na slučaj neuspeha. Položaj je pomešten napred tek kada su na novom položaju u snegu izgrađeni zakloni i saobraćajnice. Dokle god su na tom oteku bili u izgledu neprijateljski protivnapadi, pozadi njega se nalazila jača rezerva. Sledeći kratak udar na tom pravcu bio je izvođen tek pošto bi neprijatelj sa njega preneo težište. Na sličan način preduzimane su akcije i na drugim mestima i u toku prve nedelje Sovjeti su izgubili 14 sela i mnogo zarobljenika, dok su nemački gubici bili neznatni. Primenjena taktika pokazala se opravdanom i stekla priznanje.

Povremeno su vršeni i teži zadaci, ali se uvek težilo postizanju uspeha bez teške borbe. Sovjeti su raspolagali bolje izvežbanom i naoružanom trupom, no ipak nisu bili dovoljno jaki za uspostavljanje čvrste, neprekidne linije odbrane i oskuđevali su u municiji. Na važnim uporištima imali su jake posade obezbeđene osiguranjima sa svih strana. U takvim slučajevima su prvo korak po korak likvidirana osiguranja sve dok se glavnom uporištu ne bi zapretilo okruženjem. Tada bi ga Sovjeti obično sami napustili. S. Visokoje bilo je jedno od takvih uporišta. Iz njega su vršeni ispadi radi prekida saobraćaja. Likvidaciju ovog uporišta trebao je da izvrši jedan streljački bataljon iz susedne jedinice, ojačan teškim naoružanjem.

Izvođeci normalan napad, bataljon je pretrpeo neuspeh, a jedna njegovog četa bila je čak i okružena. Posle toga pristupilo se izolaciji ovog uporišta taktikom »puževlje ofanzive« i ona je u roku od nekoliko dana uspešno izvedena. Jaka posada morala se probijati iz okruženja. Docniji pokušaji Sovjeta da ponovo ovladaju s. Visokoje ostali su bezuspešni. Krajem prvog meseca »ofanzive« izgubili su 80 sela, a front se na čitavoj širini pomerio za 8—12 km prema zapadu.

Sumsku oblast pozadi fronta nemačka avijacija nije mogla uspešno osmatrati. U cilju njenog izvidanja ubačen je

noću preko fronta jedan vod jačine 15 dobrovoljaca — pod komandom iskusnog podoficira. Vod se kretao na skijama, od oslonca do oslonca, po izabranim azimutima i pomoću busole. Lavež pasa okrivao je naseljena mesta i domove, a napuštene domovi korišćeni su za odmore. Tragovi skija nisu bili opasni, jer su ih ostavljali i ruski skijaši. U većim naseljima izviđači su pod zaštitom voda izviđali jačinu njihovih posada. Vatra se smela otvoriti samo radi obezbeđenja prihvatiti izviđačima, ili na slučaj upada u zasedu. Stigavši do Dnjepra, vod se posle 5 dana u velikom luku i bez gubitaka vratio na polaznu tačku, zarobivši usput jednog oficira iz štaba konjičkog korpusa.

U međuvremenu je 6 divizija imala već 8 tenkova i 12 oruđa. Jedinice su stekle samopouzdanje, jer zbog temeljnih priprema nisu doživle nijedan neuspeh. Za proveru efikasnosti »puževlje taktike« trebalo je dosta vremena, a njega je i bilo dovoljno pri takvom načinu ratovanja. Postepeno je komandama oteška davana sve veća sloboda odlučivanja. Divizija im je svake nedelje određivala liniju koju bi u najpovoljnijem slučaju trebalo dostići i ona nije smela da se pređe bez odobrenja. Sigurnost je bila važnija od brzine. Na osobito jakim mestima učestvovala je i divizijska rezerva, ponekad podržana avijacijom koja bi došla posle prethodno izvršenih zadataka na istočnom i severnom delu fronta.

Svi pokušaji neprijatelja da zaustavi napredovanje ostali su bez rezultata. Privremeno je došlo do zastoja samo tamo gde bi se nalazile jake neprijateljske rezerve, a krenulo bi se opet čim bi se rezerve pomerile na drugo mesto. Pošto nije imao dovoljno snaga i sredstava za celu širinu fronta, neprijatelj je gubio zemljište — polako ali stalno. Posle dva meseca izgubio je više od 200 naseljenih mesta i bio odbačen u močvarne šume.

Dalje se nije moglo napredovati, jer se front 6 nemačke divizije, zbog izostajanja suseda, suviše istakao. Kada su delovi susednih jedinica stavljeni pod njenu komandu, otpočela je i kod njih »puževlja ofanziva« i do pred kraj aprila dostignut je gornji tok Dnjepra, a na jugu obezbeđen autoput Vjazma — Smolensk.

Prvog maja 1942 ruski konjički korpus izvršio je iznenađen udar jakim snagama na 20 km južno od Voskresenskog i prodro u dubinu na širini od 6 km fronta.

U to vreme, 6 divizija je povučena sa fronta radi odmora. Ostali su samo još komandant i štab 6 motorizovanog bataljona i oni su na oteku proboja organizovali i izveli protivnapad po metodu »puževljeve protivofanzive«. Bataljoni na bokovima oteka proboja čvrsto su se držali i stvarali uslove za protivnapad. Avijacija je otkrivala neprijateljske pokrete i tukla njegova prikupljanja. Jedinice, odbačene neprijateljskim udarom, počele su se prikupljati i stvorile su grupu za protivnapad u jačini od 8 tenkova, dve pionirske čete i bataljona za gradnju. Ova borbena grupa otpočela je »puževljevom taktikom« protivnapad sa severnog boka oteka proboja, i korak po korak, probijala se kroz grlo neprijateljskog upada sve do njegovog južnog boka. Protivnapadi koje je neprijatelj preduzima odbijeni su uz pomoć avijacije, a oštećeni delovi uskoro zarobljeni i time je »puževljeva ofanziva« završena.

Severno od diviziskog oteka situacija je bila znatno teža i tamo, mada se raspolagalo većim sredstvima, taktika »puževljeve ofanzive« nije mogla dati željene rezultate, već su se morale preduzeti druge mere — završava pisac.

*

Podaci u članku su suviše oskudni i jednostrani da bi se mogla u potpunoj me-

ri sagledati prava vrednost primenjenih taktičkih postupaka. To se naročito odnosi na podatke o situaciji kod Sovjeta.

U opisanom načinu dejstva 6 nemačke oklopne divizije nema nekih novih taktičkih postupaka koji se ne bi već ranije primenjivali, ali je članak ipak interesantan i poučan, jer slikovito prikazuje kako je u celini rešavan krupan problem zaštite ozbiljno ugrožene pozadine 9 armije, i to malim, skrpljenim sredstvima, ali majstorskim smislom za organizaciju, improvizaciju, pedantnost, preduzimljivost i naizmenično iskorišćavanje pozitivnih strana napada i odbrane.

Bilo bi opasno kada bi se taktika »puževljeve ofanzive« primenjivala na odsudnim tačkama ratišta i bojišta, kada se rešavaju pitanja pobede, jer je upravo tempo jedna od onih osnova na kojima će morati prvenstveno da se gradi uspeh u budućim operacijama. Međutim, ova taktika bi mogla inspirisati u potpunosti, ili delimično, mnoge korisne odluke kod borbi na širokim frontovima, na pomoćnim pravcima, kod zadržavajućih dejstava, u periodima zatišja, kod akcija sa ograničenim ciljevima, pa i u drugim prilikama, kada improvizacije mogu biti nužne ili korisne, a oprezna aktivnost opravdana.

S. P.

Data je u štampu knjiga

ULOGA I RAZVOJ VEZA

OD PUKOVNIKA

S. RIBARA